

عوامل فردی و اجتماعی غفلت از معاد

آرزو خدمتکاری^۱

چکیده

غفلت از یاد خدا و معاد یکی از مشکلات مهم معنوی است که موجب دوری انسان از رشد معنوی، خواهد شد. لذا ضرورت تحقیق در این مساله موجب گشت تا پژوهش پیش رو با ابزار کتابخانه-ای و روش توصیفی به جمع آوری عواملی فردی و اجتماعی غفلت از معاد بپردازد. یافته ها نشان داد که عوامل فردی مانند ضعف ایمان، سطحی نگری به زندگی و دنیا، فراموشی آموزش های دینی، پیروی از هوای نفس، محبت و حرص شدید به دنیا، عدم توجه به مسولیت های دینی و اجتماعی، وسوسه های شیطان و نفس اماره، اعتیاد و مشغولیات بی ثمر باعث دوری فرد از فکر کردن به معاد گشته است. همچنین عوامل اجتماعی مانند فرهنگ مادی گرا، ضعف نظام آموزشی دینی، اختلاف نظرها و شبهات در بین مردم، نفوذ فرهنگ های غیر دینی، رسانه های غیر معنوی و مادی گرا، ترویج سبک زندگی غربی، کم رنگ شدن مجالس دینی، فشارهای اقتصادی و اجتماعی، زمینه ساز گسترش این غفلت در بین جامعه و اجتماع بوده است.

کلیدواژه: غفلت، رسانه، نفس اماره، مادی گرایی، فرهنگ.

مقدمه

^۱ - طلبه سطح دو، مدرسه علمیه فاطمه الزهرا

در عصر حاضر، یکی از چالش‌های بنیادین در حوزه اخلاق و معنویت، غفلت از معاد و بی‌توجهی به سرنوشت اخروی انسان است. غفلت به معنای کم توجهی یا فراموشی نسبت به حقایق الهی مانند یاد خدا و حقیقت معاد است که در قرآن و روایات متعدد به عنوان یکی از اصلی‌ترین موانع رشد معنوی و سقوط انسان معرفی شده است. این غفلت موجب می‌شود انسان از هدف اصلی خلقت خود فاصله بگیرد و در مسیر لذت‌گرایی و مسئولیت‌گریزی قرار گیرد. در چنین شرایطی، باور به معاد نه تنها به عنوان یک اصل اعتقادی، بلکه به مثابه نیروی تربیتی و بازدارنده، نقش مهمی در هدایت انسان به سوی کمال و عدالت ایفا می‌کند.

غفلت از معاد نه تنها یک مسئله فردی بلکه پدیده‌ای اجتماعی است که عوامل متعددی در شکل‌گیری و توسعه آن نقش دارند که می‌توان این عوامل غفلت‌زا را در زمینه‌های فردی، اجتماعی، تربیتی و اعتقادی مورد بررسی قرار داد. از این‌رو، بررسی عوامل غفلت از معاد، گامی ضروری در بازسازی نظام فکری و اخلاقی جامعه به شمار می‌رود. هدف از ارائه این پژوهش، بررسی عوامل فردی و اجتماعی غفلت از معاد می‌باشد. با شناخت عوامل غفلت از معاد، می‌توان زمینه‌های انحراف فکری و عملی را شناسایی کرده و در جهت اصلاح فرد و جامعه گام برداشت و راهکارهای مؤثر مقابله با این مشکل معنوی را پیدا نمود که در تحقیقی جدا به راهکارها پرداخته خواهد شد. با اهمیت و ضرورت پرداختن به مسئله غفلت از معاد، روشن می‌شود که این غفلت می‌تواند موجب تضعیف ایمان، سستی در عمل و بی‌توجهی به مسئولیت‌های اخلاقی شود. از این‌رو، شناخت عوامل آن، برای اصلاح نگرش‌ها و بازسازی ارزش‌های دینی ضروری است.

در مورد غفلت از معاد پژوهش‌هایی صورت گرفته که در اینجا به چند نمونه اشاره می‌کنیم. سید حسن عسگری نقوی در مقاله‌ای به عنوان بررسی آثار فردی و اجتماعی اعتقادی به معاد که بیشتر به بررسی اثرات اعتقاد به معاد در زندگی افراد و در ادامه جامعه پرداخته است که در این مقاله سعی شده تا اثرات غفلت و فراموشی معاد نیز مورد بررسی قرار گیرد که از این نظر دارای وجه تمایز

می باشد. یوسف فرشاد نیا در مقاله ای با عنوان فنالوری در سبک زندگی معاد باورانه فقط به بررسی نکات مثبتی که باور به معاد در سبک زندگی امروزی می گذارد پرداخته است در حالی که در این مقاله سعی شده است تا نکات منفی این باور هم مورد بررسی قرار گیرد. محمد سعید آل بوغبیش در مقاله ای با عنوان غفلت و نتایج آن از دیدگاه قرآن و روایات نیز بیشتر به غفلت و نتایج آن از دیدگاه قرآن و روایات پرداخته است ولی در این مقاله سعی شده تا جنبه های بیشتری مورد بررسی قرار گیرد و از این نظر با این مقاله متمایز است.

تحقیق حاضر با روش توصیفی نگارش شده است نتایج حاصل نشان می دهد غفلت از معاد یکی از عوامل اصلی انحراف فکری و اخلاقی انسان است که با شناخت ریشه ها و پیامدهای آن، می توان زمینه بازگشت به مسیر ایمان، مسئولیت پذیری و رشد معنوی را فراهم ساخت. این آگاهی، گامی مؤثر در اصلاح فرد و تعالی جامعه خواهد بود. تحقیق پیش رو با استفاده از منابع کتابخانه ای به روش توصیفی گردآوری شده است و به این سوال اصلی: عواملی که باعث غفلت از معاد در زندگی می شود چیست و همچنین عواملی چون ضعف ایمان، آرزوهای دراز، سطحی نگری، ناآگاهی و فراموشی آموزه های دینی، پیروی از هوای نفس، حرص و آز و نادیده گرفتن مسئولیت های دینی و نقش شیطان و نفس اماره که باعث غفلت از معاد در زندگی فردی می شود جواب داده شد. همچنین عواملی چون فرهنگ غالب مادی گرا و دنیاگرایی، ضعف نظام آموزشی دینی و انتقال ناکافی آموزه های معاد، اختلاف نظر ها و شبهات و تردید های گسترده، نفوذ فرهنگ های غیر دینی، ترویج سبک زندگی غربی و بی بند و باری، کمرنگ شدن مجالس و محافل دینی و معنوی، فشار های اقتصادی و اجتماعی که باعث غفلت از معاد در زندگی اجتماعی می شود پاسخ داده شده است.

مفهوم شناسی

معاد: کلمه ی معاد از ریشه ی (ع و د) و بر وزن مفعّل می باشد. اسم زمان و مکان و در زبان

عربی بر این وزن به کار می رود. (عود) به معنای بازگشت است. بنابراین معنای لغوی (معاد) زمان یا مکان بازگشت است.^۱

معمولاً لفظ معاد در معنای اصطلاحی به کار برده می شود که منظور بازگشت به زندگانی پس از مرگ است. یعنی مرگ نقطه ی پایانی زندگانی انسان نیست، بلکه روزگاری انسان باید در محکمه عدل الهی حاضر شود و به پاسخ گویی بپردازد. بنابراین در اصطلاح، معاد به معنای بازگشت به عالم آخرت و زندگانی پس از مرگ است.^۲

در لغت یا مصدر میمی است یا اسم زمان و یا اسم مکان. بر این اساس به سه معنا آمده است: بازگشت چیزی به جایی یا به حالی که از آن منتقل شده، زمان بازگشت، مکان بازگشت.^۳ عبدالله جوادی آملی نیز معاد را بازگشت انسان به خدا معنا کرده است.^۴ سعدالدین تفتازانی، از عالمان اهل سنت در قرن هشتم قمری، چهار معنا برای معاد ذکر کرده است: بازگشت به وجود پس از فنا، جمع شدن اجزای بدن پس از پراکندگی آنها، بازگشت به حیات پس از مرگ و بازگشت روح به بدن پس از جدایی آنها.

همچنین از نظر اصطلاحی به معنای فراموش کردن، سهو، بی خبری، نادانی، توجه نداشتن به چیزی، سهل انگاری، غافل بودن است که در حقیقت عدم توجه به ذات باری تعالی است. غایب شدن چیزی از خاطر انسان و عدم توجه به آن، نبود تذکر و یادآوری. غفلت زمانی رخ می دهد که توجه انسان به سمت چیزهای دیگر جذب شده باشد.^۵

^۱. خمینی، روح الله، تقریرات فلسفه امام خمینی، ص ۵۸۹.

^۲. خمینی، روح الله، شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۱۴۸.

^۳. مجلسی، حق الیقین، انتشارات اسلامی، ص ۳۶۹.

^۴. تفتازانی، شرح المقاصد، ص ۸۲.

^۵. - دهخدا، فرهنگ لغت دهخدا، ج ۱۱، ص ۱۷۹۳۰

غفلت: غفلت در لغت به معنای بی توجهی و فراموشی است و در قرآن، به معنای ناآگاهی و غفلت نسبت به حقایق الهی به کار رفته است. قرآن میفرماید: «یعلمون ظاهراً من الحیاء الدنیا وهم عن الآخرة هم غافلون» (سوره روم، آیه ۷) و غافلان کسانی اند که تنها ظاهری از زندگی دنیا را می‌شناسند و از آخرت غافل هستند. در آموزه‌های اسلامی غفلت نوعی نقصان در ایمان است که مانع شناخت صحیح انسان نسبت به خدا و معاد می‌شود.^۱

فصل اول: عوامل فردی غفلت از معاد

عوامل فردی غفلت از معاد به ویژگی‌ها، رفتارها و وضعیت‌های درونی انسان مرتبط است که باعث می‌شود او نسبت به حقیقت معاد و یاد خدا غفلت کند و موجبات حسرت را در قیامت برای خود فراهم آورد. در ادامه مهمترین این عوامل به صورت مفصل مورد بررسی قرار می‌گیرند:

۱-۱- ضعف ایمان

ضعف ایمان مانند یک بیماری است که به تدریج فرد را از مسیر ایمان دور کرده و او را در گرداب غفلت و فراموشی گرفتار می‌کند. در واقع، ایمان قوی مانند یک موتور محرک عمل می‌کند که ما را به سمت اعمال و رفتارهای ایمانی سوق می‌دهد. وقتی این موتور ضعیف شود، حرکت و تلاش ما نیز کم شده و در نتیجه، غفلت و فراموشی جایگزین آن می‌شود.

۱-۱-۱- انگیزه برای یادگیری و تفکر: وقتی ایمان ضعیف است، فرد انگیزه کمتری برای مطالعه

و تفکر در مورد مسائل دینی دارد. این کم‌توجهی فرد را به تدریج از آموزه‌ها و مفاهیم اساسی دین دور کرده و در نتیجه، دچار غفلت می‌کند. این عدم یادگیری و تفکر باعث می‌شود که فرد نتواند با مطالعه پروردگار خود را بشناسد و همین امر دلیل بر دوری او از آموزه‌های دینی شده و در عمل به دستورات دینی سستی می‌کند، این سستی به تدریج منجر به غفلت از وظایف و مسئولیت‌های ایمانی او می‌شود

رسانه‌ها و گروه‌های ضد دین با تخریب چهره دین، ایجاد شبهه و تمسخر باورهای دینی، تلاش می‌کنند ایمان مردم را سست کنند و باور به معاد را کمرنگ نمایند. انکار قیامت، زمینه پذیرش تبلیغ سوء شیطانی است که در آیه ی ۱۱۲ سوره انعام به آن اشاره شده است: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ»

در گمراهی و انحراف انسان‌ها تبلیغات نقش مؤثر و بسزایی دارند که آیه ۶ سوره لقمان به آن اشاره کرده است: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ.» شکل‌گیری گروه‌ها و هنجارهای ضد دینی، مانند مجاز شمردن رفتارهای غیراخلاقی و توهین به مقدسات، باعث می‌شوند افراد در این فضاها باورهای دینی خود را از دست بدهند و از معاد غافل شوند. بنابراین، تبلیغات سوء با هدف تضعیف باورهای دینی و ایجاد بی‌تفاوتی نسبت به دین و معاد، زمینه غفلت از معاد را فراهم می‌کند و مقابله با آن، آگاهی بخشی و تقویت باورهای دینی و شناخت تبلیغاتی دشمن است.^۱

۶-۲- ترویج سبک زندگی غربی و بی‌بندوباری:

سبک زندگی هر فرد و جامعه‌ای اثرپذیر از نوع باورها (جهان‌بینی) و ارزش‌های حاکم بر آن فرد و جامعه است. مسلماً سبک زندگی غربی نیز از این مقوله جدا نیست.

«جهان‌بینی مادی و غیر الهی چنان بر غرب مسلط است و بر آن سیطره افکنده که رفتارهای افراد، تحت نظارت این جهان‌بینی شکل گرفته‌اند. جهان‌بینی که بر اساس نگرش نفی خدا و قیامت از جهان هستی شکل گرفته است. در این جهان‌بینی تمام هستی در جهان مادی و طبیعی خلاصه شده است که هیچ آفریننده‌ای دارای شعور و ادراک، خارج از عالم ماده وجود ندارد و هرچه هست در همین عالم ماده است و چیزی به نام ماورای طبیعت و خداوند و عالم دیگر معنا

ندارد. وجود انسان در وجود مادی او خلاصه می‌شود که با مرگ از بین می‌رود و یا تبدیل به اجزای

مادی دیگر می‌شود» (مصباح یزدی، ۱ و ۲: ۳۱-۳۰).

مقام معظم رهبری در زمینه سبک زندگی غربی می‌فرمایند:

«فرهنگ غربی، فرهنگ مهاجم است هر جا وارد شود، هویت زدایی می‌کند، هویت ملت‌ها را از

بین می‌برد. فرهنگ غربی ذهن‌ها را، فکرها را مادی می‌کند و مادی پرورش می‌دهد. هدف زندگی، پول

و ثروت می‌شود. آرمان‌های بلند، آرمان‌های معنوی و تعالی روحی از ذهن‌ها زدوده می‌شود، ویژگی

فرهنگ غربی این است. عدم شناخت مخاطبان نسبت به روش‌های تبلیغات سوء و جنگ روانی دشمن،

باعث می‌شود که پیام‌های ضد دینی راحت‌تر پذیرفته شوند و باور به معاد کاهش یابد. تبلیغات سوء با

تضعیف اخلاق و اعتقادات، انگیزه انسان را برای پیروی از دین و توجه به معاد کاهش می‌دهد و جامعه

را از ارزش‌های دینی دور می‌سازد. بنابراین، تبلیغات سوء با هدف تضعیف باورهای دینی و ایجاد

بی‌تفاوتی نسبت به دین و معاد، زمینه غفلت از معاد را فراهم می‌کند و مقابله با آن آگاهی بخشی،

تقویت باورهای دینی و شناخت تبلیغاتی دشمن است.^۱»

۷-۲- کمرنگ شدن مجالس و محافل دینی و معنوی

کاهش حضور در نشستهای دینی، کلاسهای اخلاق، مجالس یادبود اموات و سایر محافل معنوی

باعث کاهش هشیاری جمعی نسبت به معاد و فانی بودن دنیای مادی می‌شود. این مجالس نقش مهمی

در تقویت باورهای دینی و کاهش غفلت فردی و اجتماعی دارد. کاهش مشارکت در این محافل به

معنی کاهش یادآوری و توجه به مسئله معاد و آخرت است که رواج غفلت را در جامعه تسهیل میکند.^۲

۸-۲- فشارهای اقتصادی و اجتماعی

^۱ - <https://farsi.khamenei.ir>

^۲ - <https://ensani.ir> - احمد پور فاضلی، غفلت و درمان آن در قرآن کریم، ۱۳۸۷، شماره ۶۶.

مسائل اقتصادی، سختیهای معیشتی و مشکلات روزمره در زندگی اجتماعی به گونه‌ای افراد را مشغول می‌کند که فرصت و انگیزه تفکر در مسائل معنوی و آخرتی را به حداقل می‌رساند. تمرکز صرف بر تأمین نیازهای مادی، فرصت رشد روحی را از انسان می‌گیرد و زمینه غفلت را فراهم می‌آورد^۱.

غفلت از یاد خدا و معاد تأثیرات عمیق روانشناختی، اخلاقی و اجتماعی به همراه دارد. غفلت از معاد باعث کاهش آرامش و امنیت درونی افزایش وسوسه‌ها و نفوذ شیطان، ضعف کنترل نفس و غلبه هواپرستی، اختلال در هویت معنوی و احساس پوچی، افزایش بیماریهای روانی، کاهش مسولیت پذیری اخلاقی و دینی و ... خواهد شد. با شناخت عواملی که باعث غفلت از معاد می‌شوند می‌توان راهکارهایی برای مبارزه با آن پیدا کرد که تحقیق و بررسی راهکارهای مقابله با این عوامل خود به نیاز به تحقیق گسترده تری دارد که پیشنهاد میشود به عنوان یکی از موضوعات مهم در مقاله ای جدا به آن پرداخته شود.

نتیجه

غفلت از خداوند و حقیقت معاد، یکی از چالش‌های مهم معنوی است که تأثیر عمیق و گسترده‌ای بر زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد. این غفلت باعث می‌شود که انسان از هدف اصلی خلقت و سرنوشت ابدی خود غافل شود و در نتیجه به دام دنیاگرایی، هواپرستی و رفتارهای سطحی دنیوی گرفتار گردد. مدیریت این مسئله مستلزم شناخت دقیق عوامل فردی و اجتماعی مؤثر بر غفلت است. در سطح فردی، محبت زیاد به دنیا، پیروی از هوای نفس، ضعف ایمان، وسوسه‌های شیطان، ناآگاهی دینی و مشغولیت‌های بیهوده از مهمترین عوامل غفلت هستند که منجر به کاهش دغدغهی آخرت، سستی در مسولیت پذیری دینی و اخلاقی و دوری از یاد خدا می‌شود. در سطح اجتماعی نیز فرهنگ

^۱ - برگرفته از غفلت در قرآن، ویکی فقه

غالب مادی گرا، ضعف نظام آموزشی دینی، اختلافات فکری، نفوذ رسانه‌های غیر معنوی، کاهش محافل و مجالس دینی و فشارهای اقتصادی و اجتماعی از جمله عوامل موثر بر افزایش غفلت و دوری جمعی از حقیقت معاد هستند. آثار مخرب این غفلت بر روح و روان انسان، ریشه‌های ایمان و اخلاق را فرسوده می‌کند. بنابراین مقابله با آن مستلزم شناخت جامع این عوامل می‌باشد تا بتوان راهکارهای مناسب دینی روان شناختی و قرآنی را برای بدست آورد که راهکارهای مربوط به این مساله را در پژوهشی مفصلتر بیان خواهیم نمود.

منابع و مآخذ

۱. تفتازانی، سعیدالدین مسعود بن عمر، شرح المقاصد، ج ۵، بی جا، بی چا، بیتا.
۲. حسینی، فاطمه، تأثیر فرهنگ مادی‌گرایی بر ارزش‌های جامعه*. مجله توسعه و سیاست، شماره ۱۲. ۱۳۹۶
۳. خمینی، روح الله، تقریرات فلسفه امام خمینی، ج ۳، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، بی چا، ۱۳۸۵.
۴. _____، شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۲.
۵. _____، دانشنامه امام خمینی، ج ۹، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۰۰.
۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳. ش
۷. طباطبایی، محمدباقر، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۷، چاپ پنجم، قم، انتشارات الاسلامیه، ۱۳۷۴
۸. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۴، قم، بی چا، ۱۳۷۸

۹. کبری، محمدرضا. نقش آموزش‌های دینی در پرهیز از غفلت‌ها*. فصلنامه تبلیغات و تربیت دینی، شماره ۸. (۱۳۹۴)

۱۰. مجلسی، محمدباقر، حق‌الیقین، انتشارات سرور، چاپ پنجم، قم، ۱۳۹۳.

منابع دیجیتال

۱. <https://fa.wikifeqh.ir>

۲. <https://farsi.khamenei.ir>

۳. <https://islamquest.net>

۴. <https://mesbahyazdi.ir>

۵. <https://www.hadithlib.com>

۶. <https://lib.eshia.ir>

۷. <https://fa.wikishia.net>

۸. <https://hawzah.net>

۹. <http://pajoohe.ir>

۱۰. <https://ensani.ir>

۱۱. <https://hozehonari.ir>